

# Var det indledningen til birketinget på Gram?

## En prygleaffære fra Gram

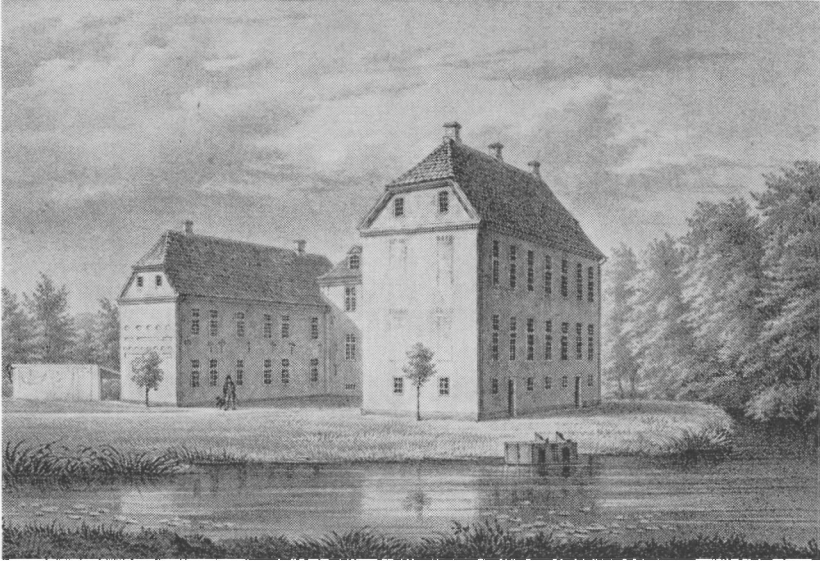
Af *F. S. Grove-Stephensen*.

Gram gods var fra Valdemarernes tid og op til Christian d. 4.s tid skiftevis krongods og i slægters besiddelse, der tilhørte det slesvigske ridderskab (Limbek, Reventlov og Buchwald), og som følge heraf blev det ved delingen i 1544 underlagt det fællesstyre, som oprettedes af de tre regerende hertuger. I 1638 erhvervede den udvalgte prins' hovmester godset, men på hans enkes fallitbo købtes det af feltherren Hans Schack, der kort tid efter kom i besiddelse af noget krongods, så han ved slutningen af 1664 var i besiddelse af såvel det oprindelige Gram som det, der kom til at hedde Ny-gram.<sup>1</sup>

Besidderne af de til de fællesstyrede områder hørende godser havde i h. t. privilegierne for ridderskabet ikke alene påtalemyndighed og ret til at oppebære den landsherren tilfaldende del af sagesfaldet,<sup>2</sup> men formentlig også ret til at etablere selvstændige domstole til påkendelse af sagerne.<sup>3</sup> Ved indførelsen af den almindelige landretsordning 1573 forudsattes denne ordning, der med appel til landretten bestod helt til efter 1850, men da godsbesidderne ikke alle steder var lige ivrige efter at afholde udgifterne til et selvstændigt ting, gik retssagerne tilbage til de herreder, hvorfra de stammede, og da landretsordningen revideredes i 1636 bestemtes derfor, at ridderskabets ret til selv at holde ting kun kunne bestå, hvis det kunne bevises, at retten var udøvet i tiden indtil dette år.<sup>4</sup>

Efter svenskekrigene trængte også Gram til genopbygning, og tilsyneladende har man ikke spekuleret alt for stærkt i, hvor de enkelte retssager blev afgjort, men for Hans Schacks efterfølgere blev det efterhånden af stor betydning at få fastslået retten til at etablere en selvstændig domstol for godset, et birketing.

Det første spor til en undersøgelse, vi kender, er et tingsvidne



*Gram slot (efter litografi på Haderlev Amts Museum)*

fra 1696, hvor en gammel mand oplyste om en manddrabssag fra 1632.<sup>5</sup> Forklaringen, der bestyrkedes af en udskrift af sagen, oplyste, at Ditlev Buchwald i 1632 havde holdt en mand fængslet på Gram, indtil sagen var så oplyst, at den kunne blive overgivet til herredsfogeden i Frøs herred, der derefter på sædvanlig måde dømte i sagen.

Besidderen af Gram havde derved udøvet påtalemyndighed, men ikke domsmyndighed, og tilfældet fra 1632 kunne derfor ikke begrunde denne ret for ejeren af Gram.

Desuagtet fastholdt familien Schack retten til domsmyndighed, og da forvalteren på godset i 1708 blev indviklet i en sag mod en bonde, benyttede man anledningen til at præcisere dette standpunkt ved at lade sagen afgøre af en særlig nedsat domstol.

Omstændighederne, der findes i et fuldstændigt referat af sagen i landsarkivet, var følgende:<sup>6</sup>

Sent på eftermiddagen den 9. maj 1708 erfarede den grevelige forvalter Friedrich Mathies Oettgen, at nogle bønder i Brendstrup havde stjålet noget træ i godsets skove, og at de straks næste

morgen ville køre det til Ribe og sælge det. Ladefogederne Jens Nielsen og Hans Petersen fik omgående besked på i løbet af natten at tage til Brendstrup og foretage en ransagning af Jørgen Junkers, Lars Larsens og Andres Niensens ejendomme og sørge for, at eventuelt træ, der blev fundet, blev bragt til herregården.

Næste morgen, da forvalteren skulle sætte folk i arbejde, kom de tre bønder, der var grebet på fersk gerning, kørende med hvert sit læs træ og fik ordre til at læsse det af ved forvalterens bolig.

Den person, vi skal beskæftige os med, Andres Nielsen, var efter aflæsningen kørt ind på ladegården, hvor han stillede heste og vogn, mens han gik på indkøb i byen. Inden da havde Oettgen haft fat i ham og meddelt ham, at trætyverierne ikke kunne gå længere, de måtte indberettes til greven, der måtte tage bestemmelse om, hvorvidt Andres og de to andre skulle straffes, for han selv havde givet advarsler nok. Samme besked fik Jørgen Junker og Lars Larsen, da de var færdig med deres aflæsning og kørte hjem.

Ved nogle af de arbejder, der udførtes på ladegården, skulle der bruges noget forarbejdet træ, der skulle hentes et andet sted på gården, og forvalteren gav som en ganske naturlig ting ladefogeden besked på at benytte Andres heste og vogn til at hente det i, men mens de andre var borte, kom Andres tilbage og spurgte straks efter sit køretøj.

»Dine heste og vogn er løbet efter træet!« svarede forvalteren, men Andres returnerede smilende, at de nok ikke var så dumme at løbe fra det.

Oettgen havde så forklaret, hvad der var sket, og på den måde kom han og Andres i snak om trætyverierne, som han ikke var rigtig glad ved at skulle indberette, fordi han havde ondt af Andres, der led af brok. Da han spurgte, hvorfor Andres ikke kunne lade være med disse trætyverier, når han var advaret så mange gange, blev der kun givet det svar, at Andres ikke kunne forstå, hvorfor forvalteren var sådan efter ham, når der dog var andre folk, der to gange om ugen kørte til Ribe med to vogne fulde af træ, der var stjålet.

En sådan udtalelse havde Oettgen ikke kunne lade stå, og han fandt sig foranlediget til at opfordre Andres til at oplyse ham

om, hvem det var, der drev sådant spil, men til trods for, at opfordringen blev gentaget en to tre gange, blev der ikke givet andet svar, end at Andres ikke var nogen forrædder. Der blev så stillet direkte krav om et svar, men da det heller ikke gav noget positivt resultat, greb Oettgen Andres pisk og langede ham nogen over skulderen med snerten, hvorefter Andres prøvede at løbe sin vej skarp forfulgt af forvalteren, for hvem det til sidst lykkedes at få fat i den flygtendes hår. Af skræk smed bonden sig på jorden, mens forvalteren igen langede ham nogen med pisken og gentog sit spørgsmål, indtil Andres gav fortabt og fortalte, at det var skomageren, Andreas Bremer i Brendstrup, han havde tænkt på. Ærgerlig vrissede Oettgen, at det lige så godt kunne have været fortalt straks, og leverede pisken tilbage.

Uden hjælp af nogen art gik Andres tilbage til sin vogn, der i mellemtiden var kommet igen, og kørte hjem, men konen opdagede ved hjemkomsten, at pisken var brækket i skaftet.

Forvalteren foretog straks en forgæves ransagning hos skomageren.

Da der var gået nogle dage, blev Andres Nielsen syg, og da familien syntes, det lakkede mod enden, tilkaldte man præsten i Rødding, der under skriftemålet forsøgte at få Andres til at indgive klage over Oettgen, men på dette punkt var Andres lige så stædig som før, idet han gjorde gældende, at det ikke var forvalteren, han havde noget at klage over, men de, der havde angivet ham.

I den overbevisning døde Andres, men præsten nægtede at begrave ham, før der var holdt ligsyn.

Inden dette blev holdt, havde de kvinder, der ikklædte liget, ikke lagt mærke til andet usædvanligt end en brok, af døde altid havde klaget over, og de vidste iøvrigt at fortælle, at Andres før selve episoden havde klaget over, at han ikke havde længe igen, fordi han havde forløftet sig på noget træ.

Forvalteren udmeldte to fra Brendstrup og fire fra Hundebøl til at syne liget, men inden de kunne afgive forklaring i retten, døde den ene. Liget var blevet synet både forfra og bagfra. Forfra blev fundet nogle blå pletter lige under halsen, der tilsyneladende gik i ring, og nogle mindre blå pletter på størrelse med en rigsdaler under hver side af de korte ribben. På ryggen havde de først

og fremmest set mærker af det halm, liget havde ligget på, men lige over hoften var et blåt mærke, der var så stort som en rigsdaler.

Efter at Andres var blevet begravet, dukkede herredsfogeden op med en kirurg, en medicus og seks mand, der gravede liget op og synede det, men hvad deres resultat har været, vides ikke, for begivenheden kendes kun fra en protest, som greven gennem en notar lod overrække amtsforvalteren i Haderslev, der havde nægtet at modtage protesten, hvorfor notaren attesterede, at den var lagt på hans bord i to vidners nærværelse. I protesten udtalte greven, at han ikke kunne tolerere, at man tiltog sig jurisdiktion<sup>7</sup> over hans folk, når det hidtil havde været ubestridt, at han havde haft jurisdiktion over gammelgrammerne, hvortil Andres hørte.

Dermed var sagen ikke afsluttet, for på Gram nedsattes en domstol til at behandle sagen. Som retsformand beskikkedes en juris practicus fra Flensborg, Johan Schreittern, der som bisidder fik birkefogederne fra de under kongeriget hørende birker, Møgeltønder og Ballum, samt seks bønder, to fra Gram, to fra Vester Lindet og to fra Kastrup.

Som anklager beskikkedes notaren, Gottfried Rasch fra Flensborg, mens Oettgen antog advokat Johan Caspar Callenberg fra Tønder som forsvarer.

Tiltalte forklarede, at han var fra Oldenborg, hvor hans far var adlet som regeringsråd. Han var 38 år gammel, havde været fænrik og løjtnant i regimentet Bannier, hvor han havde tjent i ni år, indtil han for syv år siden var kommet til Gram som forvalter. Hverken tiltalte eller vidnerne bestred eller havde noget at bemærke til handlingsforløbet i sagen, men tiltalte kunne ikke erklære sig skyldig i vold med døden til følge. Det eneste vidne, der gik imod den almindelige strømpil, var præsten, der afgav forklaring for en provsteret i Ribe.

Hele proceduren, der findes nedskrevet i den i landsarkivet værende akt, beskæftiger sig i virkeligheden med handlingsforløbet, uden at det på nogen måde omtales, at der kunne være tvivl om domstolens kompetence, og uden at man beskæftiger sig med, hvilke bestemmelser der skulle dømmes efter, selvom det vel nok fra et juridisk synspunkt havde været det mest interessante ved det hele, men da ingen har haft interesse i at bestride kompeten-

cen, fordi Oettgen fortsat skulle blive på Gram, er dette holdt helt uden for sagen, der sluttede med, at forvalteren dømtes til at erlægge en bøde til fattigkassen på 60 rigsdaler, en årsløn.

Tre år senere oprettede greven sit eget ting på Gram uden at spørge nogen, men da han udnævnte herredsfogeden i Gram herred til birkefoged, og amtmanden i Haderslev var hans svoger, blev de protester, der kom, temmelig spage.

Mange sager behandlede denne ret ikke. Efter retsbogen, der findes i landsarkivet, har kun 16 sager været behandlet, inden et magtbud fra den i 1713 på Gottorp oprettede overret standsede tingets virksomhed med den motivering, at det ikke var dokumenteret, at der før 1636 havde været holdt selvstændigt ting på godset.

Greven måtte bide i det sure æble og ansøge om ret til at etablere et birketing, hvilket lykkedes ved en kongelig resolution af 4. januar 1718, der kostede 3.000 rigsdaler. Herefter erhvervedes for hele godset birkeret, således at appel fra birketinget skulle gå til landsretten for så vidt angik gammelgrammerne og til overretten for nygrammerne.

Birketinget ophørte 1853.

#### H E N V I S N I N G E R :

1. Caroline Emilie Andersen, Grams Historie, Kbh. 1926.
2. Jensen og Hegewitz: Privilegien, der S-H-Ritterschaft, Kiel 1797 p. 145.
3. Sagefaldet: Den bod, der efter loven blev pålagt for lovovertrædelser, såvel til den fornærmede som det offentlige.
4. Se Landgerichtordning 1ste del Titulus 3 i udformning fra 1573 og 1636, samt Stemanns Slesvigske Retshistorie II p. 190.
5. Landsarkivet Åbenrå. Gram og Nybøl Godsarkiv, Sager vedr. birketinget, oprettelse, ophævelse m. v. nr. 305.
6. Ib.d. Retsbetjentarkivet. Gram og Nybøl godser 1708-1800. Diverse kriminalsager.
7. Jurisdiktion: Her brugt i den ældre betydning, øvrighedsmyndighed, der omfatter den nutidige snævrere betydning, domsmyndighed.
8. Kopi i den under 5 nævnte pakke.
9. Birketing. Et udenfor den sædvanlige herredsinddeling holdt område med særskilt fast dommer.